

Medie- och informationskunniga medborgare – en demokratifråga

Många av dagens samhällsfrågor är kopplade till digitaliseringen och dess konsekvenser. Inte minst ställs nya krav på medborgarna i en digitaliserad medie- och kommunikationskultur utifrån ett demokratiperspektiv. Det är mot en sådan bakgrund föreliggande kunskapsöversikt ska ses. Boken är resultat av ett uppdrag till Nordicom från regeringen i budgetpropositionen för 2018. Uppdraget att utarbeta kunskapsöversikten överlämnade Nordicom till undertecknad.

Den tid som är nu kan betecknas som slutet på början av digitaliseringen. Efter en utbredd optimism kring internets möjligheter, inte minst som en demokratisk kraft, har problem hunnit uppdragas. I ett historiskt perspektiv är det väl känt att nya teknologier nästan alltid är till gagn men också innefattar risker. Ofta handlar det om en konflikt mellan marknadens logik och människors behov/respekt för människors lika värde, vilket ytterst kan få konsekvenser för demokratin.

Nya typer av transnationella företag, som t ex Google och Facebook, har skapat en marknadssituation där traditionella regelverk inte fungerar. Makt över användarna utövas genom att ändra algoritmer, användarvillkor och riktlinjer utan transparens. Det handlar om ett slags monopol på information där användaren betalar med sina personuppgifter. Etiska frågor uppstår liksom frågor om yttrandefrihetens gränser.

Internet, och i synnerhet sociala medier, har öppnat för utsagor och åsikter som tidigare inte lika lätt kunde formuleras och nå allmänheten. När övergår åsikter till hot, hat och kränkningar? Vad är propaganda och desinformation? Var går gränsen mellan privat och offentligt? Vem är avsändare? Vem övervakar vem? Var går gränserna för yttrandefriheten? Balansen mellan säkerhet, personlig integritet och yttrande- och informationsfrihet i den digitala världen är ett kritiskt spørsmål.

Det är genom politiska åtgärder uppkomna problem förväntas bli avhjälpta - ansvar för att forma lösningar i ett långsiktigt perspektiv för ett samhälle byggt på välinformerade, engagerade och kritiska medborgare – en grundbult i en fungerande demokratisk samhällsgemenskap.

Kunskap är en förutsättning i termer av demokratisk utveckling liksom ett offentligt rum som bejakar förmågan att lyssna på varandra trots olika intressen och värderingar. En insikt om att vad som sägs är viktigare än vem som säger det, att sakskalet måste prövas och argument brytas mot varandra för att nå de kompromisser som en demokrati kräver.

Medie- och informationskunnighet är därmed en nyckelkunskap i dagens samhälle och för det är ett grundläggande bildningsperspektiv nödvändigt. Förutom allas tillgång till nätet, erfordras många olika kunskaper och färdigheter samt ett livslångt lärande, en del av det som globalt benämns 'democratic learning'. Kunskaper som medborgarna behöver för att kunna delta aktivt i samhället.

Skolan och familjen är de institutioner i samhället som mest kraftfullt kan bidra till ökad medie- och informationskunnighet bland barn och unga, vilket påvisar såväl skolans som det livslånga lärandes roll.

Men om medie- och informationskunnighet – och vad som mer tillhör demokratiskt lärande - fullt ut ska få ett reellt värde så är grundläggande kunskap i kärnämnen som samhällskunskap, historia, modersmål, religionskunskap, språk, matematik etc en förutsättning. Det handlar om en skola av god kvalitet lika för alla.

Detta är något som särskilt bör betonas i dagens samhälle där många olika kulturer, traditioner och politiska uppfattningar existerar sida vid sida. Det sätter också det livslånga lärandet i fokus.

Jämförande länderstudier visar att länder som har en tydlig nationell politik för MIK är mer framgångsrika vad gäller att genomsyra samhällets alla delar i arbetet för ökad medie- och informationskunnighet hos medborgare än de som inte har. Hur ett arbete rörande MIK ska kunna organiseras i Sverige för att nå reella resultat har diskuterats i flera år dock utan att ett samlat uttryck från politiken har kommit till stånd.

I en komparativ studie av MIK-politik i Europa framträder en handfull länder som de mest avancerade. Sverige placerar sig inte i denna grupp och studien påvisar dessutom att ekonomiska resurser i betydligt högre grad gått till datorer och annan teknik än till personella resurser. Konsekvensen blir enligt aktuell forskning om svenska förhållanden att digital teknik framställs som lösning på ofta komplexa problem – inte minst i skolan.

Sett till resultaten i kunskapsöversiktens kartläggning av insatser och aktörer som rör MIK i Sverige finns dock, om verklig politisk vilja kommer till uttryck, goda möjligheter att framöver stärka medie- och informationskunnigheten hos medborgarna. För det krävs ett nationellt politiskt ramverk i Sverige som innefattar alla - inte bara barn och unga utan alla medborgare.

Utgångspunkt i ett sådant arbete är att betrakta MIK i ett helhetsperspektiv, som en del av många olika politikområden: medier, kultur, utbildning, digitalisering, rättsväsende, försvar och inte minst demokratipolitiken. Samtidigt måste den nationella politiken mer än någonsin ha ett ömsesidigt utbyte med såväl europeisk som global politik. I dagens komplexa samhälle måste också en konstruktiv samverkan komma till stånd mellan olika berörda aktörer inom såväl politiken som medieföretagen, det civila samhället och akademien för att nå fruktbara resultat. Gränsöverskridande samarbete i flera avseenden är avgörande för framgång. Om det råder samstämmighet enligt aktuell europeisk forskning. Sverige har en del att lära av andra länder.

Hur Sverige kan öka medie- och informationskunnigheten i samhället kan sammanfattas i följande punkter:

- Ett samlat politiskt ramverk i det nationella politiska systemet med en genomarbetad uppfattning om MIK; varför MIK, vad MIK ska vara och MIKs bidrag till samhället.
- Ett fruktbart arbete i en styrningsmodell baserad på bred förankring och engagemang i såväl politiken som medieföretagen, det civila samhället med folkbildningen och akademien. Det gäller alla nivåer då det behövs såväl bred kunskap och helhetsperspektiv som intresse och samarbetsförmåga för att nå framsteg.
- Samordning av resurser/ekonomiska medel.
- Hög grad av koordinering mellan berörda departement, myndigheter och andra statliga organ med tydlig roll- och ansvarsfördelning.
- Utveckling av professionalism och kompetenshöjande insatser inom utbildning och medier - inklusive kapacitetsutbyggnad.
- Ansvarig myndighet utses i en myndighetsstruktur av relevans. Det kräver en översyn av nuvarande myndighetsstruktur mot bakgrund av de stora förändringarna i medielandskapet och mediekulturen med beaktande av aktivt europeiskt och internationellt samarbete.

Med tanke på den snabba medietvecklingen, som även inkluderar frågor om artificiell intelligens (AI), är det angeläget att Sverige utvecklar en nationell MIK-politik snarast såsom redan har genomförts eller håller på att ske i många andra länder. Detta är något som borde vara självklart för ett land som Sverige.

Ulla Carlsson, professor

UNESCO Chair on Freedom of Expression
Institutionen för journalistik, medier och kommunikation
Göteborgs universitet

Kunskapsöversikten i sin helhet kommer att finnas på www.nordicom.gu.se